

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д-р Веселина Николаева Илиева
за докторската дисертация на Ивелина Дянкова Михова
на тема: „Специфика на миграционните процеси в България“
за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в докторска програма
Теория на възпитанието и дидактика (Социална педагогика) от професионално
направление 1.2. Педагогика, област на висше образование 1. Педагогически науки.

Предоставената ми за рецензиране дисертация е утвърдена на предварително обсъждане на дисертационния труд, проведено на 16.04.2021 г. разширено със заповед № РД-16-035/29.03.2021 г. състав на катедра „Социална и специална педагогика“. Катедрата е взела положително решение за насочване на дисертационния труд към публична защита.

Ивелина Михова е родена през 1974 година в гр. Шумен. През 1997 г. завършва специалност „История“, а като втора специалност „Старогръцки език и литература“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, гр. София. От 01.02.2016 г. е зачислена като докторант задочна форма на обучение в Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, докторска програма Теория на възпитанието и дидактика (Социална педагогика), а през февруари 2021 г. е отчислена с право на защита.

Дисертацията има класическа структура от въведение, три глави и заключение.

Във **Въведението** авторът Ивелина Михова се концентрира върху тезата, че човешката история е белязана от миграцията на хората. В различна степен през отделните периоди на историческото развитие придвижването на големи, или по-ограничени, човешки маси са определяли бъдещия облик на дадената територия, поставяли са края и са полагали основите на отделни епохи. Миграциите създават нови социални отношения, формират политики, променят ценности и нагласи, както в местното население, така и сред новодошлите. От тази отправна точка се показват данни, които показват, че съгласно доклад на ООН за състоянието на миграцията през 2019 г. Европа е приела най-много мигранти - 82 милиона души, следвана от Северна Америка (59 милиона) и Северна Африка и Западна Азия (49 милиона). Делът на международните мигранти в общото население варира значително в различните региони, като най-значителен е той в Океания (21 на сто), включително Австралия и Нова Зеландия, и Северна Америка (16 на сто). Продължава да нараства и принудителното разселване през международните граници. Глобалният брой бежанци и търсещи убежище се увеличава с около 13 милиона.

Докторант Ивелина Михова коректно посочва движещите фактори на миграцията /през 2019 г./, които са:

- икономическите различия между страните, които карат хората да напуснат домовете си и да търсят по-добри възможности;
- мобилността на трудовия пазар в условията на глобализъм;
- повишаване стандартите в образованието и доходите в някои по-слабо развити страни предразполагат мигрантите към спестяване на средства за пътуване и натрупване на умения, необходими за започване на работа;
- развитието на глобалните медии и комуникации стимулира стремежа в по-бедните страни и позволява на мигрантите редовни контакти с членовете на семейството им и приятелските мрежи в страната на произход;
- лесното движение на капитали подпомага началния етап на миграция и последващо изпращане на доходи до членовете на семейството;
- цената на пътуването намалява;
- подобрените умения за използване на глобални езици като английския, облекчават и насърчават миграцията;
- повишената свобода на движение през границите поради глобалните търговски

делки или заниженият граничен контрол (често свързан с войни и размирни държави) правят миграцията лесна;

- увеличените пазари за международни студенти са важен двигател за квалифицираната миграция.

Посочените данни от автора красноречиво доказват защо днес миграцията повече от всякога е във фокуса на вниманието, носейки предизвикателства в търсенето на отговори при разрешаването на редица проблеми, свързани с движението на човешкия ресурс, икономическото развитие, запазването на националната идентичност в условията на динамични промени.

След като абсолютно ефективно аргументира актуалността на дисертацията докторант Ивелина Михова формулира абсолютно точно нейните цел, обект, предмет и задачи. Посочено е, че се прилагат методологическите принципи: историзъм, обективност, достоверност и всеостранност при изучаването на явлениято „миграция“. За по-голяма нагледност, текстовият материал е придружен от графични изображения - таблици, схеми и диаграми, чрез които се създават условия за възприемане на сложността и динамиката в миграционните процеси.

В **Първа глава „Анализ на изучавания проблем в литературата“** докторант Ивелина Михова пледира, че преди да бъдат разгледани някои от основните изследвания по темата, авторските постановки и водещи теории за миграцията, е необходим кратък преглед на основните понятия, свързани с процеса. Разграниченията между „миграция“, „имиграция“ и „емиграция“, определяне същността зад определените „мигрант“, „трудова мигрант“, „бежанец“ и „гражданство“ са необходими с оглед представянето на разглежданата тема.

Според докторанта Оксфордският речник дава определение за *миграция* по отношение на живите същества като движение на голям брой хора, птици или животни от едно място до друго. По признак територия миграцията се определя като вътрешна и външна. *Вътрешната миграция* се свързва с преместване от едно населено място в другор или от един административен район в друг) в рамките на държавата. Промяната е свързана с пресичане границата на по-голяма териториална единица. При *външната миграция* се пресичат границите на държавата, съответно се наблюдава междуконтинентална и вътрешноконтинентална миграция. Традиционно България се определя като генератор на емиграция. Според Ивелина Михова не е известен точният брой на българите, живеещи в чужбина, обичайно се посочва, че са повече от 2 милиона. В същото време живеещите в страната чужденци са малко над 1% от местното население.

Със същата научна вещина докторант Ивелина Михова определя и понятието *мигрант*. То е възникнало в опит да се категоризират хората, осъществяващи външна, международна миграция. През 21 век, като мигранти се определят хората, извършващи придвижване, както извън родината си, така и вътре в самата нея. Тя дава и някои други определения: *Имигрант* означава лице, предприемащо имиграция. *Емиграция* означава действието, чрез което лице, което преди е пребивавало обичайно на територията на държава членка, преустанови обичайното си пребиваване в тази държава членка за период, който е или се очаква да бъде най- малко дванадесет месеца. *Емигрант* означава лице, предприемащо емиграция.

Освен посочените понятия в дисертацията се осветляват и понятия като гражданство, бежанец, трафик на хора и др.

Особено внимание в дисертационния труд намират **теориите за миграцията**, които автора с огромна вещина осветлява. А те са:

• **Неокласическа икономическа теория: Макро теория** - обяснява миграцията чрез географските разлики в предлагането и търсенето на работна ръка.

• **Теория на човешкия капитал - неокласическа теория на микро ниво** - лицата търсят страна, която максимално да повиши тяхното благосъстояние с предвидими рискове и ниски разходи. Приемните страни съответно разработват такива миграционни

политики, които да привлекат максимално добрия „човешки капитал“ сред потенциалните мигранти.

- **Новата икономика на миграцията** - ключов момент в тази теория е, че решенията за миграция не се вземат от изолирани отделни участници, а от по-големи единици от свързани хора - семейства, големи домакинства, в които хората действат колективно

- **Теория на двойния пазар на труда** - миграцията не е задвижвана от факторите в изпращащите страни (ниски доходи или голяма безработица), а е следствие от факторите в приемащите страни, свързани с хронична и неизбежна необходимост от работници.

- **Теория на световните системи** – според нея интеграционната миграция следва политическата и икономическа организация на разрастващия се глобален пазар

- **Теория на мрежите** - Мрежовите връзки са основен социален капитал за хората да получат достъп до заетост в чужбина. Благодарение изграждането на мрежите се улеснява миграцията, тъй като се наблюдават намаляване на разходите и рисковете за миграция.

- **Институционална теория** - веднъж започнала, международната миграция предизвиква появата на частни институции и доброволни организации, които да откликнат на дисбаланса между големия брой от хора, които искат да влязат в богатите на капитал държави и ограничения брой визи, които тези страни издават.

- **Теория на миграционните системи** - възможни са многополюсни системи, при които набор от разпръснати основни държави, привличат мигранти от едни и същи изпращащи държави. Нациите могат да принадлежат към повече от една миграционна система, като разнообразието е по-скоро сред членовете на изпращащите, отколкото на приемащите държави.

По-нататък докторанта посочва **основни изследвания по проблемите на миграцията в световен мащаб**. Такива са на Виктор Пише, Ърнест Равенщайн, Евърет Лий., Лари Сястад, Алън Симънс, Уилбър Зелински, Майкъл Буравой, Саския Сасен, Одр Старк и др.

Посочени са и **изследвания по проблемите на миграцията в България**. Например: публикувания през 2011 г. сборник *Миграции, пол и межкултурни взаимодействия в България*; Йордан Калчев, Веселин Минчев, Сергей Цветарски, Веселин Бошнаков, Стоян Тотев, предлагат изчерпателни данни за външната и вътрешна миграция на населението през 90-те години на 20 век и очертават профила на българския емигрант на прага на 21 век; Сборникът „От етничност към миграция“ е първото изследване, което обръща внимание на проблемите на имиграцията в България; цялостен обзор на бежанската ситуация в България предоставя сборникът „Фигурите на бежанеца“; През 2005 г. е публикуван сборникът „Имиграцията в България“, в който са разгледани проблемите на имигрантите от Близкия и Среден изток, от Африка, Виетнам, Китай, на кюрди и руснаци; Изследователският проект „Миграции, социална среда и девиации“, по който е проведено емпирично социологическо изследване „Социални аспекти на съвременните миграционни процеси“. Разработките от проекта са обобщени в сборник „Принудителната миграция: регионални и национални измерения в глобален проблем“ под редакцията Анна Мантарова от Института за изследване на обществата и знанието на БАН, публикуван през 2018 г. имного други.

Ива Михова анализира и правната регламентация по проблема миграция. Посочва документи, разработени под егидата на ООН като: Конвенцията на ООН за статута на бежанците (1951 година); Международният Пакт за гражданските и политически права (1966 година); Международният Пакт за икономическите, социалните и културни права (1966 година); Протоколът за статута на бежанците от 1967 година, допълващ Конвенцията на ООН за бежанците; Конвенцията за правата на децата (1990 година); Протоколите от 2000-та година, допълващи Конвенцията по правата на детето; документи на континентално и регионално ниво; декларации и конвенции, специално посветени на проблемите на гражданството, мигрантите и бежанците и др. Специално се акцентира върху „Всеобща декларация за правата на човека“, „Конвенцията на ООН във връзка със статута на бежанците“ и др.

Обръща се внимание е на Европейски документи в областта на миграцията: Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи, Шенгенско споразумение, Конвенция за прилагане на Шенгенското споразумение, Договорът от Маастрихт и Договорът от Амстердам, Срещата в Тампере. Дъблин I и Дъблин II и др.

Във Втора глава „Миграционна политика на Република България“ авторът посочва, че основен правен инструмент, регламентиращ статута на чужденците в нашата страна са Законът за чужденците в Република България и правилникът за прилагането му. Според докторант Ивелина Михова В Конституцията на Република България е закрепена и равнопоставеността на пребиваващите в Република България чужденци по отношение на всички права и задължения, залегнали в нея, с изключение на правата и задълженията, за които Конституцията и законодателството изискват българско гражданство. Тя прави и преглед на основни нормативни актове от Освобождението до наши дни: Временни правила върху паспортите от 1878 г., Наредба-закон за паспортите от 30-те г. на миналия век, Закон за паспортите и милиционерската контрола над чужденците от 1948 г., Указа за личните паспорти на гражданите на Народна република България през 1951 г., Закон за пребиваване на чужденците от 1972 г., Указ № 2772 за паспортите и адресната регистрация на гражданите на Народна република България от 1980 г., Закон за чужденците в Република България от 1998 г., Закон за бежанците от 1999 г., Закон за борбата с незаконния трафик на хора от 2003 г. Закон за влизането, пребиваването и напускането на Република България на гражданите на ЕС и членовете на техните семейства от 2007 г.

През 2008 г. са приети нови рамкови документи относно миграцията: Национална стратегия по миграция и интеграция на Република България за периода 2008 - 2015 г. и План за изпълнение на стратегията за 2008 г. А с постановление № 21 от 05.02.2015 г. към Министерски съвет на Република България е създаден и действа Национален съвет по миграция и интеграция. Съветът е колективен консултативен орган за формулиране и координация на изпълнението на държавните политики в областта на миграцията и интеграцията на чужденци. Посочват се ангажиментите на различни министерства и агенции по въпросите с бежанците в България.

По-нататък във втора глава се представя миграционно правен статут на чужденците в Република България. Режимът за влизане и пребиваване на чужденците в страната е подчинен на мерки за контрол и се определя съобразно гражданството на чужденеца и вида на притежаваната виза. Обяснява се и режим за влизане в страната. Видове визи. Визовата политика на страната е в унисон с европейското законодателство. Република България прилага Общата визова политика на ЕС при условията на Договора за присъединяване от 01.01.2007 г. Анализира се и режимът на пребиваване, видове разрешения за пребиваване. Представят се и основанията за предоставяне на право за продължително и постоянно пребиваване и статут на дългосрочно пребиваване.

Разглеждат се и: основания, свързани с икономическата сфера, достъп до пазара на труда, търговска дейност извън инвестициите, търговско представителство, чуждестранни специалисти.

Докторант Михова анализира и основанията за пребиваване, свързани с хуманитарни причини. Специално внимание отделя на непридружените деца - бежанци. Разглеждат се и други хуманитарни причини за бежанците, както и пребиваването с цел обучение в България. Отделя се и внимание на въпроса за основанията за пребиваване за чужденци от български произход или загубили българското си гражданство.

В Трета глава „Анализ на данните от анкетно проучване“ се посочва, че 13 500 са гражданите на трети страни, получили пребиваване в България през 2019 г. Предвид фокуса на настоящото изследване, насочен към легално пребиваващите в страната чужди граждани, е проведено проучване сред лицата, избрали да се установяват на територията на област Бургас, в което са потърсени отговори на въпросите как, защо и какви са причините за избор на региона за миграция. 53% от анкетираните лица са мъже, 47% - жени. Извадката потвърждава данните от Евростат относно по-големия брой пребиваващи мигранти - мъже в страната, отколкото жени, макар разликата да не е голяма.

Съотношението важи за почти всички страни от Европейския съюз, като най-голям е броят на мъжете в Хърватия (75%), а по-голям броят на жените в Португалия (53%).

Почти 25% от гражданите на трети страни, които живеят на територията на област Бургас са получили разрешение за пребиваване въз основа на представен документ, че са пенсионно осигурени в страната си на произход. Другата голяма група са членовете на семейство, от които около 23% са членовете на семейството на чужденци и граждани на ЕС с пребиваване в страната и само 7% - на семейството на български граждани.

Забелязва се тенденцията към увеличаване брой чужденци над 30-годишна възраст. Наред с положителния ефект, че страната ни привлича хора в работоспособна възраст, на лице е и пропорционалното нарастване на хората над 60+. Повече от 60% от анкетираните лица посочват, че са в страната заедно с членовете на семейството си. Често за членове на семейството се представят както непълнолетните и малолетни деца и другият съпруг, така и роднините по възходяща линия - родители на двамата съпрузи, навършилите пълнолетие деца и членовете на техните нови семейства. Изразената семейна привързаност е обяснима, предвид обстоятелството, че най-голям дял в анкетираните лица са рускоговорящи.

Сред интервюираните има представители и на т.нар. дигитални номади, хора, работещи като веб дизайнери, програмисти, поддържащи облачни пространства.

Сред анкетираните чужденци се очертават три големи групи членове на семейство на: 1. български граждани с турски произход, които традиционно живеят в Р Турция и имат сключен брак с турски гражданин; 2. български мъже, сключили брак с рускоговорящи чужденки, основно гражданки на Руска федерация, Украйна, Беларус или Молдова, след запознанство през лятото; 3. български гражданки, които след запознанство по Интернет са се омъжили за гражданин на Египет, Турция, Мароко, Алжир или друга екзотична дестинация.

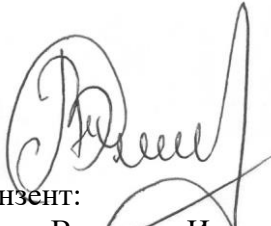
Проблем, за който интервюираните лица споделят, е достъпа до здравни услуги. Законът за здравето определя право на медицинска помощ наравно с българските граждани да имат чужденците с разрешено постоянно и дългосрочно пребиваване, студентите от български произход, приети по реда на ПМС № 103 и ПМС № 228, гражданите на ЕС и членовете на техните семейства и чужденците, търсещи и получили международна закрила. Постоянно и дългосрочно пребиваващите граждани на трети страни са задължително осигурени по Закона за здравното осигуряване. Всички останали чужденци, преминаващи транзитно и пребиваващи в страната краткосрочно (до 90 дни) или продължително (до 1 година), заплащат стойността на оказаната медицинска помощ и са длъжни да имат сключена здравна осигуровка или застраховка. Минималният размер на застрахователното покритие е 30 000 евро. За 70% от анкетираните лица липсата на здравно осигуряване е проблем. Заявяват, че при нужда от лечение, дължимите такси за чужденци са големи, а застраховките не покриват всички направени разходи. Особено засегнати са чужденците над 70 години, за които застрахователните вноски са пропорционално високи спрямо навършената възраст и членовете на семейството на български граждани, особено в случаите на бременност и раждане.

Ивелина Михова посочва като основен проблем при проведеното изследване липсата на единен механизъм за събиране на статистически данни за граждани на ЕС и на трети страни. Информацията се предоставя от различните държавни институции в сферата на тяхната компетентност. Известен е броят на издадените визи за дългосрочно пребиваване от отчетите на Министерство на външните работи, но липсва статистика колко от лицата са използвали тези визи и са получили съответното разрешение за пребиваване. Агенцията по заетостта също предлага информация за регистрираните лица за краткосрочна сезонна заетост и издадени решения за достъп до пазара на труда, без да е известно колко от лицата на практика са реализирали тези права.

Приемам напълно предложените приносни моменти.

Като рецензент нямам критични бележки. Смятам, че предложения ми за рецензиране дисертационен труд има своите високи достойнства. Поради това **давам положителна оценка и предлагам на научното жури да се присъди на докторант Ивелина Михова образователна и научна степен „доктор“ по Теория на възпитанието и дидактика (Социална педагогика) от професионално направление 1.2. Педагогика, област на висше образование 1. Педагогически науки.**

Дата: 27.05.2021 г.

Рецензент:
доц. д-р Веселина Илиева